

Драч І.І.

*Університет менеджменту освіти
АПН України*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті автор окреслює основні напрями реформування вищої освіти, зупиняється на проблемах відбору змісту освіти у вищій школі, формування рефлексивного мислення у суб'єктів вищої професійної освіти, реалізації принципів Болонського процесу у вітчизняній вищій освіті.

Ключові слова: *вища професійна освіта, освітній рівень, діяльнісний підхід, зміст освіти, рефлексивне мислення, Болонський процес.*

Постановка проблеми

Вища професійна освіта — найважливіший соціально-державний інститут, який виконує функцію підготовки молодого покоління до розв'язання в майбутньому професійних завдань у певній сфері діяльності та передбачає досить високий рівень сформованості у випускників різних умінь і навичок, а також здатності їх постійно вдосконалювати. На сучасному етапі система вищої професійної освіти відіграє все більшу роль у житті суспільства. Сучасні дослідники під професійною освітою розуміють «результат становлення і розвитку особистості», а однією з головних цілей професійної освіти — створення умов для оволодіння професійною діяльністю, одержання кваліфікації або, у необхідних випадках, перекваліфікації для включення людини у громадсько-корисну працю відповідно до його інтересів і здібностей. Причому для кожної окремої людини його професійна освіта виступає у двох іпостасях:

- як засіб самореалізації і самоствердження, оскільки найбільшою мірою людина розкриває власні здібності у праці і в першу чергу — у професійній праці;
- як засіб стійкості, соціального самозахисту й адаптації людини в умовах ринкової економіки, як його власність, капітал, яким він розпоряджається або буде розпоряджатися як суб'єкт на ринку праці [1].

Отже, метою даної статті є висвітлення проблем та перспектив реформування діяльності вищої освіти.

Виклад основного матеріалу

Щоб зрозуміти природу і рушійні сили розвитку вищої освіти в сучасному суспільстві, необхідно розглянути суспільно-політичні та науково-

технічні тенденції, які можна спостерігати в індустріально розвинутих країнах, а саме:

- зростання наукоємних виробництв, для ефективної роботи яких більше ніж 50% персоналу повинні бути особи з вищою освітою;
- інтенсивне зростання обсягу наукової та технічної інформації, яке призводить до її подвоєння за 7–10 років;
- швидка зміна технологій, яка викликає моральне старіння виробничих потужностей за 7–10 років;
- висування на перший план наукових досліджень, які проводяться на стику різних наук;
- наявність потужних засобів автоматизації не тільки фізичної, а й розумової діяльності;
- зростання кількості людей, які беруть участь у науковій діяльності;
- постійне і стає зростання продуктивності праці;
- підвищення рівня доходів населення, що призводить до зростання попиту на освітні послуги.

Як же відповідає вища освіта розвинутих країн на перелічені виклики часу? У багатоплановому процесі реформування освіти виділяються такі напрями:

- 1) демократизація вищої освіти;
- 2) створення науково-навчально-виробничих комплексів як специфічної для вищої школи форми інтеграції науки, освіти та виробництва;
- 3) фундаменталізація освіти;
- 4) індивідуалізація навчання;
- 5) гуманітаризація та гуманізація освіти;
- 6) комп'ютеризація вищої освіти;
- 7) тенденція переходу до масової вищої освіти;
- 8) автономізація університетів;
- 9) зростання вимог до професіоналізму викладачів;
- 10) створення системи регулярного оцінювання ефективності діяльності вищих навчальних закладів з боку суспільства [2].

Реалізація вище наведених напрямів реформування вищої освіти, на нашу думку, передбачає:

- все більш глибоке усвідомлення того факту, що кожний освітній рівень є органічною частиною системи безперервної освіти, що вирішує проблеми наступності різних її ступенів;
- технологізацію навчання;
- перехід від інформативних до активних методів і форм навчання із включенням у діяльність тих, хто навчається, елементів проблемності, наукового пошуку, різноманітних форм самостійної роботи — перехід від школи відтворення до школи розуміння, школи мислення;

- перехід до засобів організації навчального процесу, які спрямовані на інтенсифікацію засвоєння;
- перехід до такої організації взаємодії педагога і студента, за якої акцент переноситься з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність того, хто навчається.

Ми вважаємо, що з наведених тенденцій найбільш вагомою і значущою є тенденція діяльнісної спрямованості професійної освіти. На відміну від знанневоорієнтованого підходу, який довгий час панував у вищій освіті і робив наголос на формування у студентів міцних систематизованих знань, діяльнісний підхід зміщує акцент у підготовці фахівців на формування здатності до активної діяльності, творчої професійної праці. Оволодіння процесом, засобами і знаряддями діяльності стає важливим компонентом розвитку особистості студента у ході навчання.

На нашу думку, для вдосконалення професійної підготовки у вищому навчальному закладі необхідна така організація навчального процесу, за якої студенти мають бути залучені до інтегративної діяльності, що містить пізнавальний, ціннісно-орієнтований, перетворюючий, комунікативний, естетичний компоненти. Для цього у всіх циклах дисциплін фахової підготовки необхідно передбачити посилення зазначених компонентів діяльності за рахунок введення в навчальний процес підготовки усних та письмових доповідей і повідомлень, використання ігрового моделювання та інших ігрових форм навчальних занять, виконання міждисциплінарних науково-дослідних робіт, залучення студентів до предметних гуртків, а також посилення емоційних компонентів усіх форм занять.

Опановуючи обрану спеціальність у вищому навчальному закладі, студенти мають виконувати завдання, які обираються ними самостійно або пропонуються викладачами і відповідають таким вимогам:

- мають суспільно корисну значущість і певних користувачів;
- доступні для виконання, але відрізняються високим рівнем складності. Отриманий в результаті продукт (матеріальний або духовний) має бути високої якості;
- потребують від студента активного застосування теоретичних знань, а також додаткового залучення наукової, довідникової та іншої літератури, розробки проекту продукту, технології її отримання, плану дій з його реалізації з урахуванням наявних можливостей;
- передбачають можливості колективної діяльності.

Проаналізуємо, на що потрібно звернути увагу у зв'язку зі зміною підходів до професійної освіти.

Однією з першочергових проблем, які має вирішувати сучасна вища освіта, є проблема добору змісту, який має відображати всі особливості професійної діяльності випускника вищого навчального закладу у проекції на навчальний процес. Добір змісту вищої освіти має ґрунтуватися на загально-

дидактичних принципах (науковості, наочності, доступності тощо), які покликані регулювати як процес добору і конструювання професійної освіти, так і вибору форм і методів організації навчальної діяльності. Ми приєднуємося до думки А.Коржуєва та В.Попкова, що окрім наведених принципів необхідно відзначити ще і такі:

- принцип відповідності змісту освіти потребам суспільного розвитку;
- принцип єдності змістового і процесуального боку навчання;
- принцип структурної єдності змісту освіти на різних її рівнях;
- принцип випереджального розвитку освіти [3].

Слід зазначити, що відмінності дидактики вищої школи від дидактики загальної середньої освіти є достатньо суттєвими.

По-перше, відзначимо, що різними є цілі середньої і вищої освіти. На відміну від загальноосвітнього навчального закладу, де передбачається формування загальних, надпрофесійних знань з можливою певною профілізацією у старших класах, у вищій освіті системоутворюючим є процес формування у студентів знань, умінь і навичок, професійного мислення та здатностей до майбутньої професійної діяльності.

По-друге, у вищій школі іншим є характер педагогічної взаємодії. З одного боку, студент набагато більше вмотивований до навчання, ніж учень. З другого боку, набагато більше кваліфікованим є викладач вищого навчального закладу.

По-третє, обсяги навчального матеріалу у вищій школі є такими, що потрібні принципово нові, ніж у середній школі, методи і форми навчання.

Проте сьогодні вища школа часто орієнтується на ледь модернізовані школярські методи роботи, коли на лекції переважає звичайний шкільний виклад навчального матеріалу, а на семінарах і практичних заняттях — повторення того, що було на лекції. Студент (особливо на перших курсах) навчається тільки тому, щоб не бути відрахованим і не намагається свідомо опановувати обрану спеціальність.

Формування у випускників умінь цілісного сприйняття навколишнього світу і відчуття єдності з ним, поєднання професійної мобільності, яка ґрунтується на відображенні у змісті освіти основ сучасних знань, надання йому методологічної і світоглядної спрямованості, об'ємні відображення навколишнього середовища та підготовка фахівця у певній конкретній галузі, що передбачає набуття знань з обраної спеціальності, є важливим аспектом у професійній підготовці.

Нині зміст освіти добирається, виходячи з вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця (ОКХ), яка моделює його професійну діяльність і є складовою галузевого стандарту підготовки фахівця з певної спеціальності. Зміст освіти представлено в освітньо-професійній програмі (ОПП), яка моделює зміст освітньо-професійної підготовки і також є складовою галузевого стандарту підготовки фахівця з певної спеціальності. У ньому заз-

начено перелік навчальних дисциплін з мінімально визначеним обсягом навчального навантаження з кожної з них. Обсяг годин, відведених на лекційні, семінарські, практичні заняття представлено у стандарті вищого навчального закладу — навчальному плані.

Аналіз власного практичного досвіду роботи зі стандартами освіти свідчить про те, що, на нашу думку, існує проблема адекватності змісту освіти функціям і задачам професійної діяльності майбутнього фахівця. Пов'язаною з проблемою змісту освіти є проблема його конструювання при переході з одного освітнього рівня на наступний, адекватне вираження фундаментальних знань у матеріалі професійно-орієнтованих дисциплін.

Наступним завданням, яке має розв'язувати вища освіта, на нашу думку, є створення у процесі організації діяльності студентів настанови на неперервне продовження освіти, виходячи з потреб епохи науково-технічного прогресу, яка потребує постійного оновлення і поповнення знань. Тому метою вищої освіти має стати не стільки наповнення студента певним обсягом знань, скільки формування у нього усвідомленості щодо необхідності проектування стратегій саморозвитку та самоосвіти як підґрунтя майбутньої професійної діяльності. Принцип провідної ролі самоосвіти, конструювання власних освітніх і професійних маршрутів, на нашу думку, є однією з головних ознак сучасної вищої освіти. Цей принцип передбачає за обов'язкову умову високу ступінь вмотивованості студента до систематичного підвищення рівня власних знань, розуміння того, що не можна заспокоюватися та припиняти самоосвіту.

Актуальною проблемою вищої школи вважаємо формування рефлексивного мислення у суб'єктів вищої професійної освіти. Це зумовлено тим, що останнім часом у вітчизняній системі освіти запроваджується багато нововведень: достатньо широко представлені нові інформаційні технології, різноманітні форми оцінювання пізнавальної діяльності (рейтингові системи, тестування). Ці інновації потребують з боку викладачів вищих навчальних закладів всебічного критичного осмислення, розуміння придатності тієї чи іншої ідеї, усвідомлення її доцільності. Розвиток рефлексивного мислення студентів дає змогу їм правильно оцінювати власні можливості і оптимізувати вибір форм подальшого професійного навчання і вдосконалення, які дають можливість ефективно і відповідно до їх особистих уподобань досягти запланованих результатів.

Окремої уваги заслуговує проблема реалізації принципів Болонського процесу у вітчизняній вищій освіті. На думку дослідників, запровадження компетентісного підходу до навчання у вищій школі є необхідною умовою її вирішення.

Аналіз багаторічних європейських напрацювань із запровадження компетентісного підходу до визначення результатів вищої освіти дає підстави стверджувати, що цей підхід дає змогу дійсно зробити вітчизняну

вищу школу зрозумілою, порівнюваною, якісною. Сьогодні в Європі для вищої школи визначені загальні компетентності випускника та специфічні (предметні) компетентності для дев'яти предметних галузей. Фактична компетентність випускника певного освітнього циклу (бакалаврського, магістерського чи докторського) конкретного галузевого спрямування, кредитний вимір її досягнення — ось що дійсно спроможне зробити вищу школу нашої країни впізнаною й визнаною в Європі. Тобто, на думку вчених, необхідно змістити акценти з освітнього процесу на його результати. За компетентнісним підходом, первинною і системоутворюючою стає не процесуальна (навчально-викладацько-оцінювальна) складова, що разом з тим не принижує її важливості, а результативна, виражена в термінах компетентностей. Вимірюваний результат детермінує процес з його досягнення.

Вітчизняні вчені, ознайомлюючись з програмами навчальних дисциплін, констатують, що з точки зору результату тут мало що змінилося, а визначення кредитної ваги дисципліни часто-густо звелось до заміни 54-годинного кредиту на 36-годинний, який, до речі, мінімум на 20% перевищує загальноєвропейський (20–30 год на всі види освітньої діяльності, включаючи самостійну роботу). Тобто у нинішній вітчизняній практиці априорі передбачено і закладено витратну, неконкурентоспроможну педагогіку вищої школи, яка для досягнення того самого, що і в Європі, результату потребує значно більшого часу. Натомість у вищій школі розвинених європейських країнах якісно готують фахівців, часто маючи менше (10–15) тижневих аудиторних годин. Не помітно, зазначають вони, суттєвих змін й в коригуванні форм навчання, методів викладання, способів і засобів оцінювання, здатних забезпечити досягнення й адекватне вимірювання запланованого результату [2; 4].

Для запровадження принципів Болонського процесу у діяльність вітчизняних вищих навчальних закладів, на наш погляд, слід вжити низку заходів щодо науково-педагогічних працівників, що в них працюють. Саме вони забезпечують якість освіти та професійної підготовки. Нині у викладацькому корпусі поступово відбувається зміна поколінь, але цей вид діяльності не часто обирається талановитими випускниками ВНЗ, молодими науковцями та успішними практиками. Адже дуже велика прірва між трудомісткістю праці викладача та його заробітною платою. Підвищення заробітної плати українського викладача до рівня його західноєвропейського колеги сприятиме залученню до лав освітян молоді, яка володіє сучасними інформаційними технологіями, іноземними мовами, легко сприймає освітні інновації. Сьогодні назріла необхідність підготовки викладачів з європейським досвідом викладання. Кращих викладачів слід делегувати для роботи на 1–2 семестри до іноземних вищих навчальних закладів для засвоєння європейських педагогічних технологій, а змістовні звіти про стажування друкувати в центральних педагогічних виданнях для ознайомлення широкого педагогічного загалу.

Вважаємо за необхідне зупинитися на проблемі формування ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього процесу, серед яких можна виокремити духовні, соціально-політичні, інтелектуальні цінності. Розгляд освіти взагалі та вищої освіти, зокрема як атрибуту людської цивілізації, як вічної властивості соціальної форми руху матерії, дає підстави виявити універсальний аксіологічний сенс освіти. Значення освіти у такому контексті визначається тим, що вона допомагає індивіду увійти у світ культури та соціальних відносин, сприяє виявленню природи людини і в цьому її соціальна цінність та сенс. Цінність такого підходу в тому, що він запобігає ситуації «освіта без культури і культура без освіти» [5].

Рівень розвитку інтелектуального капіталу нації, країни, регіону характеризується інтелектуальним потенціалом, до якого належать:

- система освіти (освітні заклади);
- рівень комп'ютеризації;
- система комунікацій;
- система науки (наукові заклади);
- бази даних (традиційні та електронні бібліотеки);
- інтелектуальна власність (патенти, ліцензії, технології) [6].

Перелічені компоненти тісно взаємопов'язані, проте система освіти посідає серед них перше місце.

Висновки

Отже, реформування системи освіти, метою якого є створення сприятливих умов для розвитку особистості впродовж життя, зокрема її фахового зростання, є запорукою розвитку національного інтелектуального потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новиков А.М. Профессиональное образование в России / А.М.Новиков. — М., 1997. — С. 45.
2. Луговий В.І. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти та їх вплив на модернізацію вищої школи України / В.І.Луговий // IV Міжнародна науково-методична конференція «Сучасні тенденції розвитку вищої освіти, трансформація навчального процесу у технологію навчання» (25–26 жовтня 2007 р.): матеріали конференції. — К.: Вид-во ДУІКТ, 2007.
3. Коржуев А.В. Традиции в высшем профессиональном образовании / А.В.Коржуев, В.А.Попков. — М.: Изд-во МГУ, 2003. — 300 с.
4. Таланова Ж.В. Ідентифікація вищої освіти та її результату: порівняння міжнародного і національного досвіду / Ж.В.Таланова // Вища освіта України: (додаток 2). — 2008. — № 3. — Тематичний випуск: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. — Т. 1.

5. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти: монографія / за ред. В.М.Бебика. — К.: МАУП, 2004. — 200 с.

6. Марчук Є. Стратегічна орієнтація суспільства – рух на випередження / Є.Марчук // День. — Від 10 березня 2000 р.

В статье автор очерчивает основные направления реформирования высшего образования, останавливается на проблемах отбора содержания образования в высшей школе, формирования рефлексивного мышления у субъектов высшего профессионального образования, реализации принципов Болонского процесса в отечественной высшей школе.

Ключевые слова: *высшее профессиональное образование, образовательный уровень, деятельностный подход, содержание образования, рефлексивное мышление, Болонский процесс.*

Author outlines major directions of higher education reformation, dwells on problem of educational content selection, forming of reflective thinking in subjects of higher professional education, Bologna process principles realization in domestic higher school.

Key words: *higher professional education, educational level, activity theory, educational content, reflective thinking, Bologna process.*